

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

J. Šedivý

Stavba Fyzikálního ústavu

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 2 (1957), No. 4, 398--411

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/137324>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1957

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

stihuje na prahu nové etapy ve vývoji tohoto pracoviště. Je to v době, kdy fyzika nabývá stále většího a hlubšího významu pro rozvoj mnoha jiných vědních oborů, techniky i průmyslu. Je to ovšem současně v době, kdy možnost využití a také zneužití nukleární energie nás nutí, abychom se znovu a znovu zamýšleli nad společenskou funkcí fyziky a odpovědností fyziků. Je snahou nás všech pracovníků na katedrách fyziky i ve Fyzikálním ústavu, abychom dostáli čestně povinnostem, které nám vyplývají z dnešního významu fyziky pro vývoj naší lidově demokratické republiky i z odpovědnosti všech fyziků na celém světě za to, zda bude fyzika sloužit mírovým snahám a zvyšování kulturní i hmotné úrovně všech pracujících, či zda jí bude zneužíváno k hromadnému zabíjení lidí a ničení hodnot lidskou prací vytvořených.

Jsme šťastni, že se můžeme ve svých snahách opírat o plné porozumění vlády i Komunistické strany ČSR. Jsme hrdí na to, že máme pro své snahy krásné vzory v zakladateli a v budovatelích Fyzikálního ústavu Karlovy university.

STAVBA FYSIKÁLNÍHO ÚSTAVU

J. ŠEDIVÝ

(Katedra fyziky pevných látek.)

Celostátní sjezd československých fyziků v roce 1957 se koná u příležitosti 50-letého jubilea postavení budovy fyzikálního ústavu matematicko-fyzikální fakulty Karlovy university v Praze. Je zajímavé sledovat 25 let trvajících úsilí v letech 1882—1907, směřující k postavení fyzikálního ústavu i ostatních přírodovědeckých ústavů naší university. Profesor Č e n ě k S t r o u h a l, tehdejší ředitel fyzikálního ústavu, který se o stavbu nejvíce zasloužil, napsal r. 1914 o budování fyzikálního ústavu 10-stránkovou brožuru. Je to obsažná a zajímavá práce, která je dnešní veřejnosti a zejména mladším fyzikům neznáma.

V tomto článku je uvedena práce základním vodítkem, někdy i jediným pramenem, neboť spisový universitní archiv má dnes o stavbě fyzikálního ústavu více dokladů jen převážně z let 1890—92, z let dřívějších, 1882—90 se doklady vůbec nedochovaly, z let 1892—1907 je jen několik ojedinelých spisů (dopisů).

Úvodem je vhodné uvést, že postavení fyzikálního ústavu bylo výsledkem 25-leté iniciativní neúnavné činnosti funkcionářů Karlovy university, akademického senátu, profesorského sboru filosofické fakulty. Zejména prof. Strouhal, ředitel fyzikálního ústavu, který byl v letech 1882—1907 celouniversitním referentem pro postavení přírodovědeckých ústavů tehdejší filosofické fakulty,* se zasloužil o postavení nejen fyzikálního, ale i ostatních přírodovědeckých ústavů Karlovy university.

Jak z dalšího průběhu vyplývá, je vhodné rozdělit dobu od r. 1882 do r. 1907 na tři období.

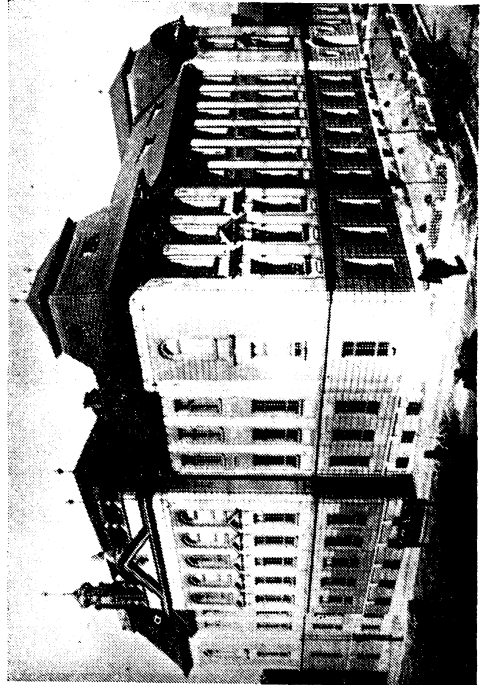
I

Po rozdělení tehdejší Karlo-Ferdinandovy university v Praze na českou a německou universitním zákonem z 28. II. 1882, začalo ministerstvo kultury a vyučování aktivovat české fakulty. Nejdříve se ustavily profesorské sbory fakulty právnické,

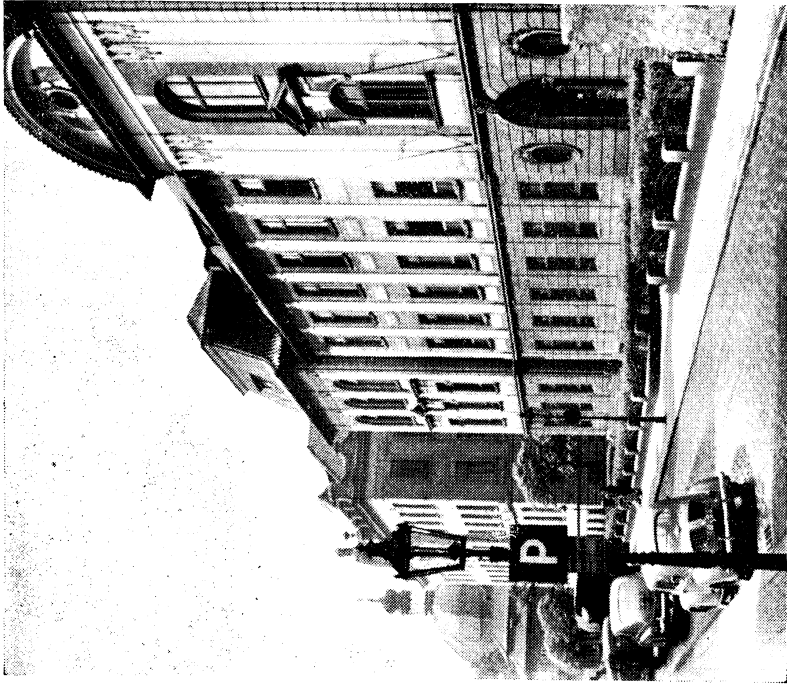
*) Přírodovědecká fakulta byla založena oddělením od filosofické fakulty r. 1922.

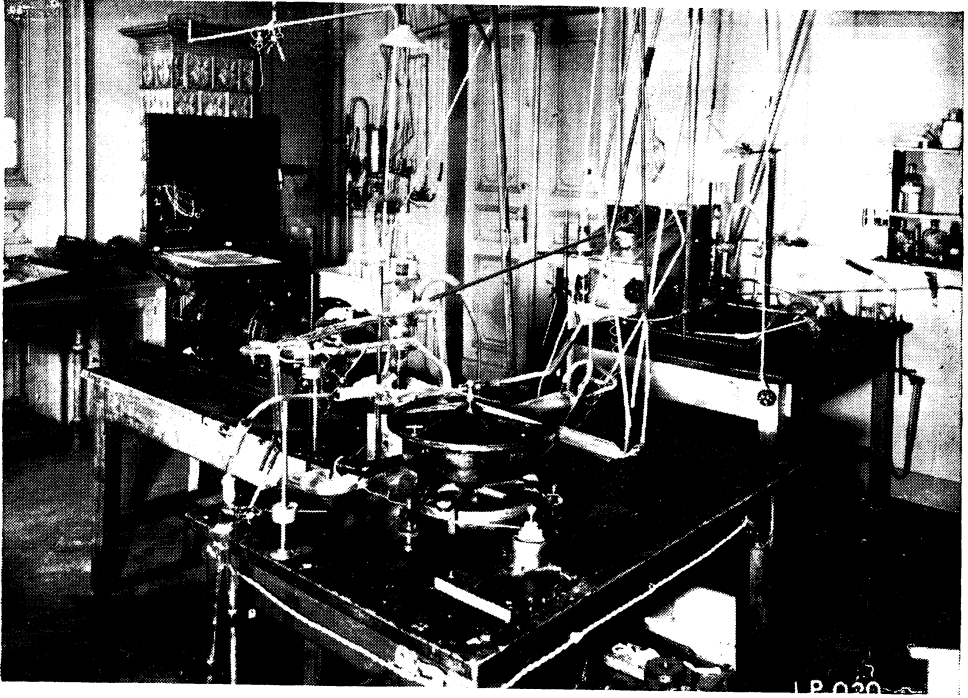
»Domeček« v Klementinu.

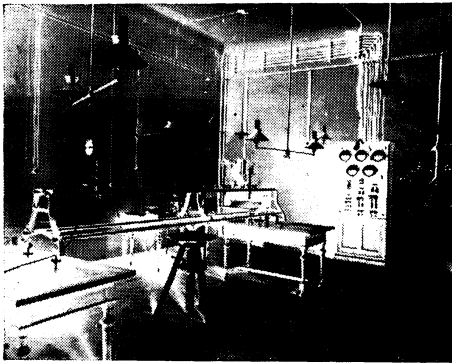
Ústav v roce 1907.

Pohled do ulice Ke Karlovu dnes. Vpravo budova Fysikálního ústavu, v pozadí budova, v níž jsou matematika, teoretická fysika a další složky Matemat. fys. fakulty.

Z laboratoři II. oddělení Fysikálního ústavu (Spektroskopický ústav) kolem roku 1937.

Jedna z původních laboratoři.

Pohled do mechanické dílny v dnešním vybavení.

filosofické fakulty (jaro 1882); sbor fakulty lékařské začal pracovat až ve školním roce 1883/84. Fakulta filosofická, ke které v této době patřily všechny přírodní vědy, měla tehdy 14 řádných a 6 mimořádných profesorů. Hned se také započalo s organisováním ústavů a seminářů.

Z Klementina se vystěhovalo akademické gymnasium. Takto získané místnosti byly určeny české filosofické fakultě. Fyzikálnímu ústavu byly určeny místnosti ve třech částech. Prvou část tvořil malý jednopatrový provisorní domek vedle hvězdárny, dnes odstraněný, který obsahoval čtyři laboratoře včetně pracovny profesora. Druhá část ústavu byla v druhém poschodí východního hlavního traktu; zde byla posluchárna a sbírky. Třetí část ústavu byla v přízemí jižního křídla Klementina. Zde byla mechanická dílna, chemická laboratoř a strojovna. Ostatní přírodovědecké ústavy fakulty byly vesměs v soukromých, erárem najatých domech (dům Lebedův — chemický ústav —, dům Kaulichův a jiné).

V letech 1883/84 měla česká filosofická fakulta celkem 191 řádných posluchačů; mimořádných (včetně farmaceutů) 89; lékařská fakulta měla v témž roce cca 400 posluchačů.

Z počátku si dal sbor filosofické fakulty heslo uskromnit se při zařizování ústavů a seminářů co nejvíce, z obavy, aby větší požadavky neodrážily aktivování fakulty a zahájení přednášek. Tuto zásadu poznal prof. Strouhal již v nejbližších letech podle vlastních slov jako osudný omyl. Neboť tím se stávající neutěšené stisněné poměry v jednotlivých ústavech, které měly být jen krátkodobým provisoriem, staly definitivními na dlouhá léta.

Již r. 1883/84 zvolil profesorský sbor filosofické fakulty tříčlennou komisi (děkan, prof. S t r o u h a l, prof. K r e j č í), která měla za úkol jednat o zlepšení stávajících nuzných poměrů a o postupné vybudování přírodovědeckých ústavů. Z počátku byly akce této komise bezúspěšné. Podle prof. Strouhala *»naděje na úspěch vzrostly, když koncem r. 1885 se stal ministrem kultu a vyučování mladý (34letý) baron Gautsch, který byl znám svým dobrým poměrem k vysokým školám«*. Tento ministr již v lednu 1886 si prohlédl ústavy a zařízení české a německé university v Praze. Fyzikální ústav navštívil 22. ledna 1886. V parlamentu ve Vídni ministr Gautsch důrazně vyzvedl nemalé nedostatky, které na universitě v Praze, druhé největší universitě v Rakousko-Uhersku, zjistil.

Když za rok po uplynutí návštěvy ministra žádné zlepšení v otázce ústavů nenašlo, rozhodl se sbor filosofické fakulty vyslat do Vídně zvláštní tříčlennou delegaci. Delegaci vedl děkan fakulty prof. K v í č e l a, který měl dobré styky s vlivnými poslanci v říšské radě. Členem této delegace byl také prof. S t r o u h a l. Dne 27. června 1887 byli přijati velmi vlídně ministrem Gautschem. Tento ujistil deputaci o tom, že zcela uznává nutnost novostaveb přírodovědeckých ústavů, ale že nemá finanční prostředky. Následujícího dne navštívila proto deputace ministra financí Dr. Dunajewského. Audience u ministra financí se podstatně lišila formou a obsahem od předešlé, jak říká prof. Strouhal: *»Pan ministr přijal nás u dveří svého pokoje, kde stojící jsme žádost fakulty přednesli. Zprávu naši vyslechl velmi chladně; byl prý vždy proti rozdělení university, ale páni chtěli mít vlastní universitu; stalo prý se dle jich vůle, ať tedy následky si připiší sobě; on že lituje, že na českou universitu nemá peněz. Odpověď tato příkrá a mrazivá nás dojala.«* Prof. Strouhal ve svém spisku polemizuje s tvrzením, že Dr. Dunajewski byl přítel Čechů; uvádí: *»Ať tomu věří jiní, já tomu nevěřím. Způsob, jakým nás přijal, byl velkopanský,*

*a jizlivost, jakou se vyjadřoval o potřebách české university, této naší hlavní vy-
možnosti kulturní, jevila smýšlení každé jiné než přátelské.»*

První oficiální vyjádření ministerstva kultu a vyučování, které uznává, že opakovaným stížnostem na umístění mnohých vysokoškolských ústavů v Praze lze vyhovět jen postavením příslušných nových budov, se stalo konečně výnosem ministerstva kultu a vyučování ze dne 4. IV. 1890. Výnos byl sdělen (intimován) rektorátu české university přípisem místodržitelství z 21. IV. 1890. To je počátkem druhého období v přípravách stavby přírodovědeckých ústavů filosofické fakulty.

II

Uvedený výnos požadoval popis dosavadního umístění jednotlivých ústavů, program výstavby i návrh stavebního místa. Zprávu o poměrech ve fyzikálním ústavu v Klementinu vlastnoručně psanou vypracoval prof. Strouhal 4. května 1890. Zdůrazňuje roztržitost ústavu jako nejtrappnější stránku tehdejšího provisoria. Laboratoře v jednopatrovém přístavku (domku) jsou tmavé, posluchárna je nízká a pojme nejvýše 100 posluchačů. Počet celkem zapsaných posluchačů, filosofů, lékařů a farmaceutů je přes 200, takže polovina posluchačů se nemůže zúčastnit základní experimentální přednášky. Také velká vzálenost (dva kilometry) od ostatních ústavů lékařských a přírodovědeckých je uváděna jako nevýhoda.

Souborný přípis děkanství akademickému senátu z 22. května 1890 činí tyto návrhy:

A) Zakoupit pozemek na bývalých hradbách v Sokolské ulici (dnes severní blok obytných domů na Fügnerově náměstí u vodojemů), o výměře 1400 sáhů po cca 70 zlatých za sáh.

B) Na tomto pozemku necht' se vystaví ústav fyzikální, zoologický, ústav pro srovnávací anatomii, pro mineralogii, pro botaniku, pro fyziologii rostlin a též pro geologii a geografii.

C) Pro budovu ústavu lučebního necht' se opatřit pozemek zvaný »Amerika« (okolí vily, ve které je dnes umístěno museum skladatele Antonína Dvořáka) nebo zahrada Koseova (tato zahrada je ohraničena ulicemi »Na bojišti« a »Ke Karlovu« a městskými vodojemy; dnes jsou v těchto místech městské jesle).

Pořadí, ve kterém se mají stavby podle naléhavosti provést, je: lučba (chemie), fyzika, ostatní přírodovědecké ústavy.

Podrobnou zprávu o všech přírodovědeckých ústavech a učiněných návrzích přednesl v akademickém senátu 13. června 1890 prof. Strouhal. Tento referát má 22 stran vlastnoručně psaných, je sepsán také německy proto, aby jednotlivé jeho části mohly být použity pro zprávu na místodržitelství a pro ministerstvo ve Vídni. Obsahuje navíc podrobné zdůvodnění výhod (dostatek světla, klidná část města, blízkost ústavů lékařské fakulty), parcely na dnešním Fügnerově náměstí.

S dnešního hlediska řečeno, již v roce 1890 měla universita zcela konkrétní a vhodné požadavky. Ale jak dlouho trvalo jejich uskutečnění?

Přibližně za rok rozpoutal se čilý styk i boj rektorátu, podněcovaný prof. Strouhalem, za získání požadovaného stavebního místa na dnešním Fügnerově náměstí.

Toto staveniště vzniklo parcelací t. zv. pevnostních (fortifikačních) pozemků u »Slepé brány«, která stála na dnešním Pavlovově náměstí v místech, kde ústí Ječná ulice. Uvedené fortifikační pozemky r. 1891 ležely mezi dnešními ulicemi: Legerova, Na bojišti, Ke Karlovu a končily strání u kostela »Na Karlově«. V této

Slavný dekanate Fakulty filosofické!

Ku vysváření slavného dekanatu d. d. 1 t. m. a
měsícem Pa výnose Jeho Excellence p. ministra
Nultá a vypravěním ze dne 4 dubna l. r. č. 7234
de přepisu veškerého c. k. ministerstva
ze dne 21 dubna l. r. č. 41961. Nade vše
se čest podati o ústavu fyzikálnímu
c. univ. K. F. správou následující:

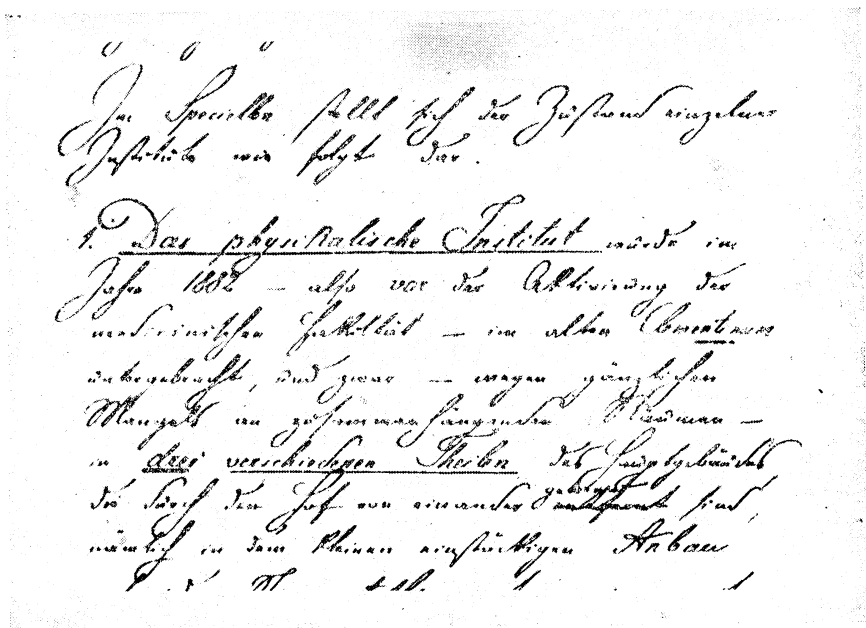
Fyzikální ústav nahra' se ještě v týchle
provisionálních poměrech jak byl zřízen
roku 1882, kdy ještě fakulta medicínská
nebyla ~~ustavena~~ ~~umístěna~~ v
Klementinu; poněvadž však zde nebylo
dostatečných místností souvislých, musel
být rozdělen do tří různých částí
Klementina, což je jest jedno oddělení v
jednopatrovém přístavku vedle hřbitovní,
druhé naproti přes dvíře v druhém poschodí
jeho východního křídla hlavní budovy
Klementina, třetí pak v přístavku křídla

Obr. 1. Zpráva o umístění fyzikálního ústavu v Klementinu z 4. května 1890, vlastnoručně
psaná proj. V. Strouhalem.

době byly v uvedených místech ještě zbytky hradeb, jejichž první pásmo bylo těsně rovnoběžné se Sokolskou ulicí. Uvažovaný blok parcel pro přírodovědecké ústavy byl v parcelačním plánu označen písmeny K. Celý blok se zdál příliš velký a proto byla požádána městská rada, aby jej rozdělila ulicí (dnešní Tyršova ulice) na dvě části, na K₁ a K₂ za účelem oddělení od sousedních činžovních domů. Požadovaný blok parcel na severní straně Fügnerova náměstí měl nyní označení K₂.

Koncem června 1891 byly vyhláškou městské rady dány tyto pozemky do prodeje, s nejdelší podací lhůtou do 23. července 1891. Proto již 2. června požaduje prof. Strouhal výmluvnými slovy na akademickém senátu, aby ihned předložil parcelační plán ministerstvu se žádostí o včasné zakoupení bloku parcel K₂. Již 10. srpna 1891 urguje rektorát zakoupení stavebního místa přímo u ministerstva, neboť městská rada požaduje podání závazné nabídky v nejkratší době. Přípis městské rady říká, že došly již různé oferty a v případě příznivých nabídek nebude naprosto otálet s prodejem těchto pozemků (K₂). V dopise z 23. října 1891 Zemské bance v Praze (která byla pověřena prodejem pozemků), rektor konstatuje, že odpověď z ministerstva dosud nedošla. Odpověď Zemské banky žádá na rektorátu, aby vymohl na ministerstvu bezodkladné vyřízení této záležitosti; že s vyřízením ofert příslušných není možno otálet.

Dne 22. listopadu 1891 přinesly denní listy zprávu, že parcely ze skupiny K₂ byly bankou prodány soukromníkům, městská rada tento prodej schválila. Týž den žádá

Obr. 2a.

Obr. 2a, 2b. Část ze zprávy z 13. VI. 1890 o umístění všech přírodovědeckých ústavů filosofické fakulty, přednesené prof. Strouhalem v akademickém senátu české university. Vlastnoručně psáno také německy pro další použití rektorátu pro místodržitelství a pro ministerstvo.

(ca 100) Die ungeschicktesten Lehrer, die
Laboratorien sind besetzt und ausbauen
das einmal, als das für physikalische Wissenschaften
allerhöchsten Selbstzweck, da man haben,
in welchen zu übertragen und noch haben
von den ersten geschicktesten Lehrern
umgeben ist. Reich an Materialien und Forschungs-
mittel das Zustand ist noch unvollständig
und bedürftig der Completion. Die alten Lehr-
Methoden beruhen auf der Lehrmethode für
die Lehrer der Medizin ist schlech-
terhand, daß das Chemikum so schlechtlich
wird von den übrigen Lehrern der physikalischen
und besonders der medizinischen Fakultät
(wie es auf 2 Plätzen) ausgeführt ist.

Die erste Überprüfung des Zustandes in
der ersten Prüfung wird den Lehrern
provisorisch für zwei der physikalischen
Fakultät anvertraut werden können. Die ersten
nämlich die Lehrer der ersten
Medizin am besten geeignet den deutschen
physikalischen Fakultät zuzuschicken,
den zu gegenwärtigen Zustand an der
österreichischen physikalischen Fakultät mit
Zustimmung übertragen werden, daß die Prüfung
des physikalischen Zustandes frei werden,
zu dem Ende aber den Verantwortlichen

Veleislavný Senát
č. university Karlo-Ferdinandovy!

Našim politické listy přinášejí zprávu o
parcelle K₂ pozemku u Šepi Práhy
byla s velkým zájmem (někdy stupněm)
prodána. —

Vzhledem k tomu, že jsem již v červnu t. r.
soubě soubě apozorně, jak jsem to
dělali, pro budoucnost, aby parcelle
K₂ — ve smyslu přehomyslného uspořádání
veškerého Akad. Senátu d. d. ...

13 června 1890 — byla pro účely
naší university zachována jakási i ushlásem
k tomu, že, jak mi známo, z strany
úřadu akademických věstí, který
k úřadu tomu byly podnětů, nemohu
věřit, že by ona proba v celkové
na prodej.

Vždyť právě jsou v celé naší banky
mužové naši, o nichž se přepo-
řádání, se mají smysl, pro životní
zájmy naší university.

Obr. 3. Řeč prof. Strouhala před akademickým senátem dne 22. listopadu 1891 o prodání parcely K₂ na Fügnerově náměstí s kritikou postupu Zemské banky (v dolní části obrázku).

prof. Strouhal vzrušeným připisem universitní senátu, aby ještě v posledním okamžiku učinil vše, aby parcela K_2 byla pro universitu zachráněna. Zajímavé jsou některé věty z tohoto dopisu: *»Vždyť přece jsou v čele Zemské banky mužové naši (ředitel Dr Mattuš), o nichž lze předpokládat, že mají smysl pro životní zájmy naší university«* a dále *»Jak pravím, nemohu vůči tomu všemu věřit, že by byla Zemská banka přes zakročení našich úřadů akademických byla opravdu prodala (částečně) parcely bloku K_2 dříve, než ještě se strany vys. c. k. ministerstva vůbec odpověď došla.«*

O dalším jednání v otázce získání pozemků pro stavbu přírodovědeckých ústavů nám říká dopis prof. Strouhala z 30. listopadu 1891 akademickému senátu: Úvodem lituje, že byl ztracen tak výhodný pozemek K_2 , o který se jednalo již s různými úřady včetně Místodržitelství několik let (!), takže při dobré vůli mohlo ministerstvo hned rozhodnout.

Dále vytýká prof. Strouhal akademickému senátu (rektorátu), že na dopis Zemské banky z 28. října 1891, který projevoval dosti dobré vůle, byla dána rektorátem odpověď až za měsíc (!), 26. listopadu, čili až po prodeji K_2 , čímž se vysvětluje částečně postup Zemské banky. Přesto ale dále prof. Strouhal říká doslova: *»Bohužel, stanovisko, jež slavná Zemská banka zaujímá, jest čistě obchodní. Pozemek K_2 byl by se o měsíc později prodal právě tak, ba snad i výhodněji, ale ovšem snad by byla vzešla nějaká peněžní ztráta na úrocích, a to patrně váží více, než míti ohled na životní zájmy naší university!«*

Na základě nové nabídky Zemské banky doporučuje prof. Strouhal zakoupit blok parcel L na protější straně Fügnerova náměstí, v jehož části je již projektována obecná a měšťanská škola. Nyní nastala čilá téměř každodenní korespondence mezi rektorátem, Zemskou bankou, městskou radou, místodržitelstvím a ministerstvem ve Vídni.

Ministerstvo kultu a vyučování odpovědělo teprve 14. prosince, požadujíc podrobné technické údaje o parcele L a snížení ceny. (Cena nabízená soukromníky byla kolem 70 zlatých za čtvereční sáh; ve vnitřním městě byla obvyklá cena průměrně 200 zlatých.) Dále ministerstvo znovu požaduje informace, pro které ústavy je pozemek určen atd. Tato odpověď ministerstva je rektorátu sdělována prostřednictvím místodržitelství dopisem ze dne 18. prosince. Místodržitel hrabě Thun uvádí, že sám požádal o prodloužení lhůty k podání nabídky na tyto pozemky, která byla stanovena do 15. února 1892. O hraběti Thunovi prof. Strouhal uvádí, že měl pro palčivé otázky české university vždy největší zájem a porozumění.

Současně jednal rektorát a prof. Strouhal se Zemskou bankou o případném zakoupení parcely N (místo, na kterém stojí dnes dětská nemocnice), o kterou neměli soukromníci takový zájem. Pro pozemek N bylo možné poskytnout další lhůtu k podání nabídky. Návrh, aby místo pozemku L byl zakoupen pozemek N , byl podán rektorátem ministerstvu 10. I. 1892 po obšírném zdůvodnění prof. Strouhalem na poradě s rektorem. Pozemek N byl větší než pozemek K_2 ($K_2 = 1240$ sáhů, $N = 1780$ sáhů) a přitom levnější. Za čtvereční sáh pozemku N byla požadována cena 35 zlatých čili celkem 62.000 zl. proti 82.000 zl. za pozemek K_2 .

Odpověď ministerstva z 10. února 1892 byla sdělena rektorátu 5-stránkovým dopisem z místodržitelství až 10. IV. 1892, čís. 37268. Tento spis obsahuje i rozhodnutí o několika separátních žádostech o stavbě universitních budov, došlých od 10. února do 10. dubna 1892. Ministerstvo *»ač úplně uznává důležitost a naléhavost získání staveniště i provedení stavby potřebných ústavů universitních, ze-*

jména fyzikálního ústavu«, požaduje vzhledem ke značnému nákladu »*obsáhlé šetření a vyhledávání*«. Nařizuje, aby od městské rady bylo vyžádáno posunutí termínu z 15. února 1892 do 20. srpna 1892, což bylo městskou radou ochotně povoleno.

Ministerstvo požaduje, aby byly komisionálně prohlédnuty všechny budovy a místnosti české i německé university, aby bylo uvažováno o lepším jejich využití, »*takže by získání nových staveníšť nebylo potřeba*«. Početná komise, složená ze zástupců místodržitelství, pražského arcibiskupa, české a německé university, vypracovala ve dnech 23.—25. května 1892 stostránkový protokol. Tento protokol nám dnes dává dobrý přehled o umístění obou universit v Praze v té době. Českou universitu zastupovali prof. Stupecký theologickou a právnickou fakultu, prof. Strouhal lékařskou a filosofickou fakultu. Protokol ukazuje nedostatek místností na české a zčásti i na německé straně. Podle názoru prof. Strouhala toto rozsáhlé šetření akcí postavení fyzikálního ústavu znesnadnilo a oddálilo, neboť rakouská vláda viděla, že pro pražské university je třeba mnoho milionů. V tomto protokolu je mimo jiné zajímavá část o tom, že zástupci německé university navrhuji zboření Karolína a jak prof. Strouhal zachování Karolína obhajuje.

Tato horečná činnost rektorátu, děkanství, filosofické fakulty a prof. Strouhala nepřinesla hned užitek. Ani pozemek N, který byl nejlevnější, nebyl ministerstvem zakoupen. Výsledkem těchto jednání bylo, že ministerstvo kultu a vyučování i rakouská vláda se přesvědčily, že se stavbou universitních budov v Praze nelze otálet.

III

Začátkem třetí etapy bylo, že vláda konečně zakoupila pozemky pro stavbu českých a německých ústavů. Byly to t. zv. pozemky slupské či pozemky na Slupech. Tyto pozemky byly velmi laciné (kol 15 zl. za čtv. sáh), dosti rozsáhlé; stály celkem 600.000 zl.

S dnešního hlediska lze říci, že tyto pozemky svou klidnou, vzdušnou, světlou polohou pro universitní budovy vyhovují lépe, než ony, o které v letech 1890—92 universita a prof. Strouhal tolik marně bojovali. Podle slov prof. Strouhala iniciativu a zásluhu o obstarání pozemků projevil místodržitel hrabě F. Thun a nejvyšší maršálek Jiří kníže Lobkowitz.

Koncem června 1894 navštívil Prahu za účelem staveb universitních ústavů ministr kultu a vyučování, rytíř Madeyský. Navštívil také fyzikální ústav v Klementinu.

Prvý plán rozmístění universitních ústavů na Slupských pozemcích byl vypracován 1. IV. 1895 po poradě zástupců obou universit na místodržitelství. Tento původní plán stavební oddělení ministerstva vnitra ve Vídni přepracovalo. Nový plán došel do Prahy na podzim 1897. Podle něho měla být nahoře vedle kostela »Na Karlově« postavena jedna velká budova pro český ústav matematicko-fyzikální, počítajíc v to též meteorologii a astronomii. Jinak byly slupské pozemky rozděleny osou, kterou tvoří dnešní schody dolů na Albertov. Na jedné straně osy měly být postaveny ústavy české university (chemie a ostatní ústavy přírodovědecké), na druhé straně ústavy německé university.

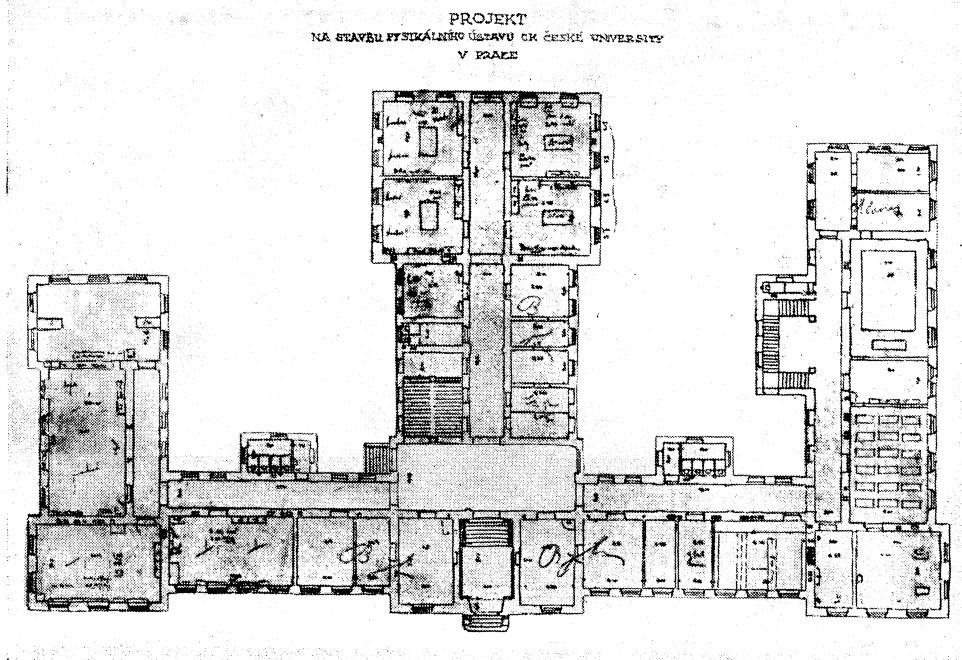
Na základě těchto dispoic navrhl prof. Strouhal plán zmíněné budovy pro matematicko-fyzikální ústavy. Potíže byly s astronomií, které poloha ve městě nevyhovovala. Dne 6. XII. 1898 bylo ministerstvem rozhodnuto, že astronomie nemá být do této budovy pojata.

Upravený plán (bez astronomie) byl předložen městskému stavebnímu úřadu, který nechtěl tento plán uznat. Město zamýšlelo vést přes Slupy silnici, která by ústila do hořejších míst, kde byla projektována budova matematicko-fyzikálních ústavů. Podle prof. Strouhala *»bylo třeba dlouhého usilovného vyjednávání v letech 1899—1900, aby město tento svůj plán pozměnilo«*. Plán přízemí této společné budovy matematicko-fyzikálních ústavů je na obr. 4.

Zdálo se, že v nejbližší době se začne stavět. Ale při kopání zkušebních základů na jižní a jihozápadní straně v horní části pozemků se ukázalo, že stráž je násypem, kde by bylo třeba základů 12—14 metrů hlubokých, aby budova stála na pevné půdě. To by znamenalo stavět 3 poschodí do země. Proto bylo na poradě na místodržitelství dne 10. března 1900 rozhodnuto rozdělit tuto budovu na dvě menší přibližně stejně velké budovy, a umístit je obě nahoře proti naleznici (dnes dětská klinika).

Do jedné budovy blíže k porodnici byla umístěna experimentální fyzika. Druhá budova byla určena pro ústav matematický, matematické fyziky a ústav meteorologický. Poněvadž tyto ústavy nestačily vyplnit budovu stejně velkou jako experimentální fyzika, navrhol prof. Strouhal, aby do této budovy byla přibrána mineralogie pro svou příbuznost s vědami matematicko-fyzikálními.

Nyní se začalo pracovat intenzivně na nových plánech, především na plánech fyzikálního ústavu. Plán fyzikálního ústavu po technické stránce vypracoval inž. Gerstl. Definitivní plány fyzikálního ústavu, podle kterých byla dnešní budova

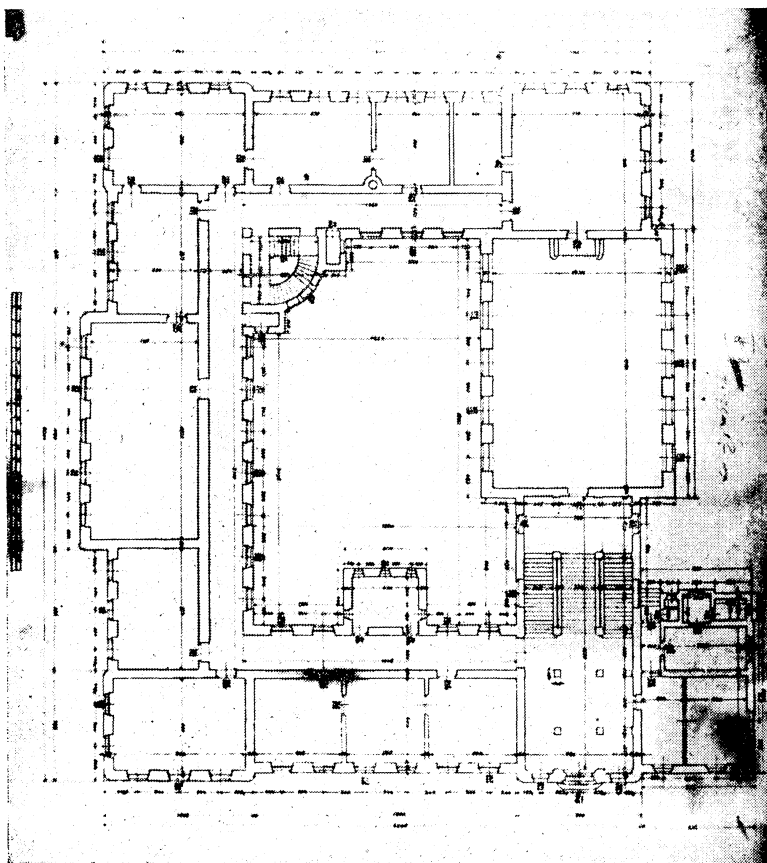

Obr. 4. Původní plán společné budovy matematicko-fyzikálních ústavů z r. 1898.

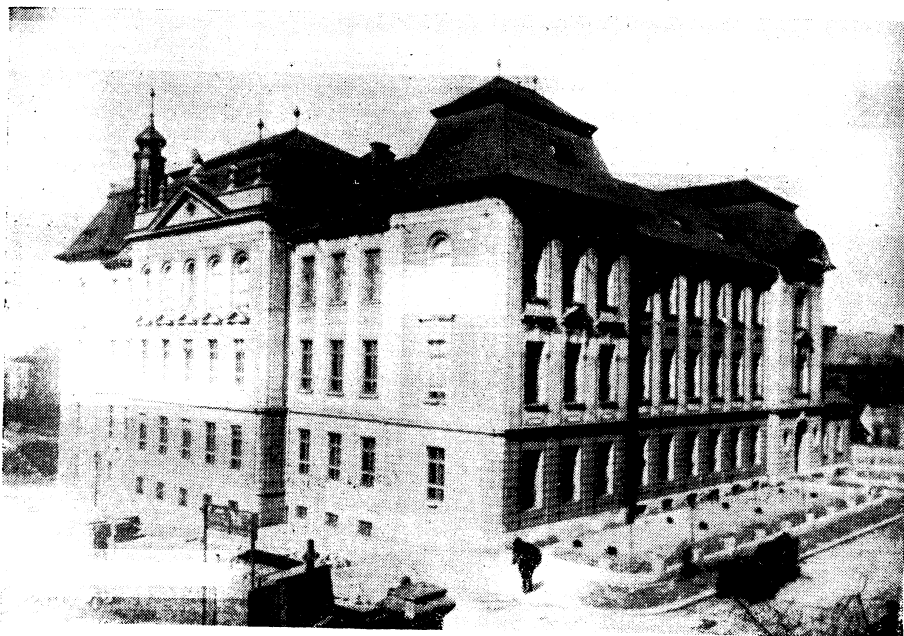
postavena, podepsal prof. Strouhal 22. prosince 1902; pak byly plány odeslány do Vídně.

Konečně 5. června 1904 určuje místodržitelství komisionální řízení na staveništi pro stavbu nového fyzikálního ústavu. Komise je určena na den 13. června 1904 v 9 hod. dopoledne na stavebním místě u zemské porodnice v Praze.

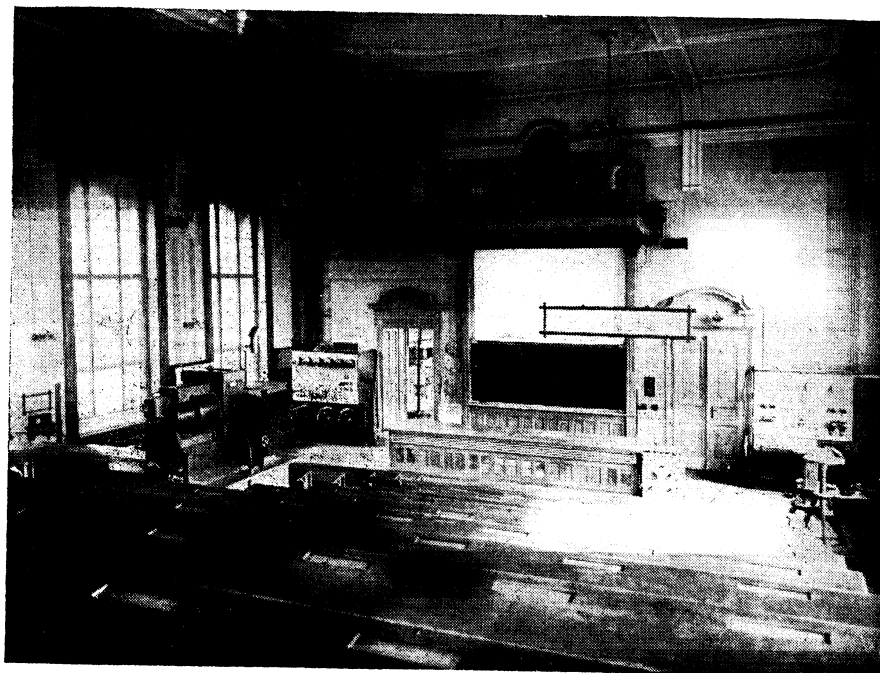
Ještě tento poslední den se vyskytly vážné překážky. Dne 13. května 1904 vyšel v Národních listech článek »Než bude pozdě« (Vážné slovo z kruhů lékařských), který uváděl hygienické závady, které vzniknou novostavbou pro nalezinec a porodnici. Tyto námitky diktovali zástupci lékařů do protokolu stavební komise. Žádali, aby budova fyzikálního ústavu byla postavena ve vzdálenosti 10 metrů od ulice směrem ke stráni a před budovou byla zřízena zahrádka. Tento požadavek byl vzhledem k sypkému terénu stráně nepříjatelný; pro dobrou vůli se ustoupilo, jak je dnes patrné, o 2,5 metru, což oběma budovám prospělo.

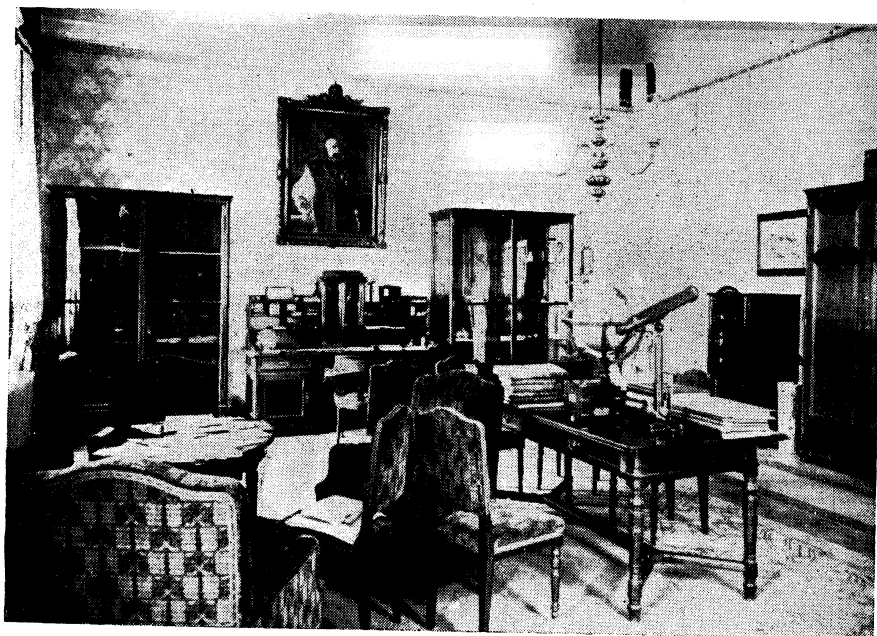
Obr. 5. Plán dnešní budovy fyzikálního ústavu.

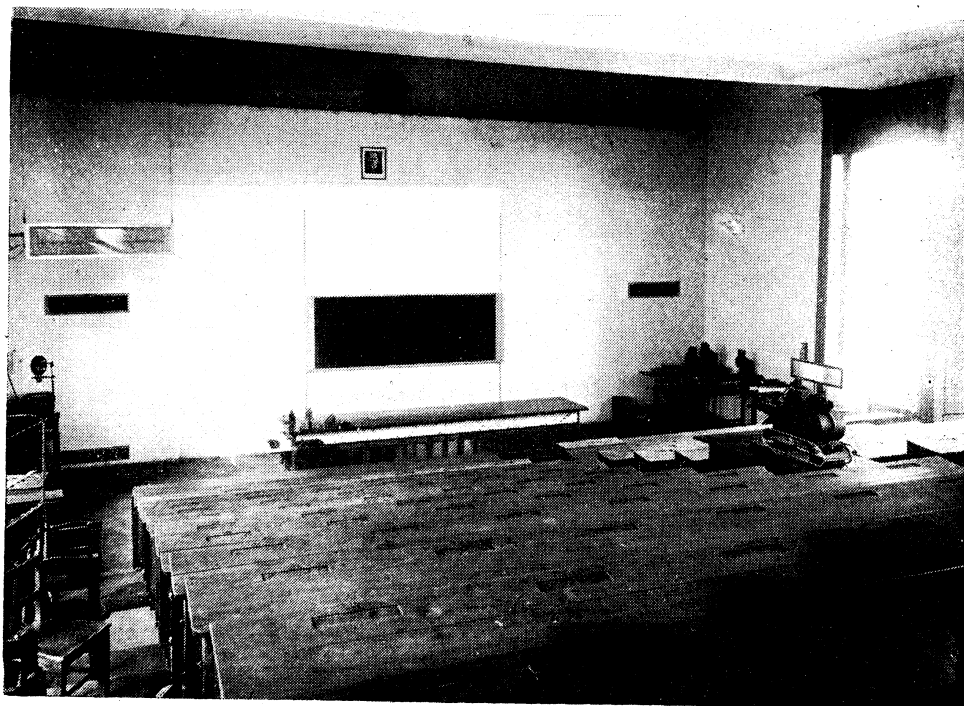
Obr. 6. Fyzikální ústav z r. 1910.

Obr. 7. Velká posluchárna r. 1919.

Obr. 8. Pracovna prof. Strouhala r. 1910.

Obr. 9. Dnešní velká posluchárna.

Ale tím nebyl boj se strany našich sousedů vyřízen. Ještě 26. srpna 1904 a 9. září 1904 vyšly v Národních listech články se stejnými požadavky, tentokrát podporovanými zemskou zdravotní radou. Prof. Strouhal, který byl v tomto roce 1904 rektorem, obhájil universitní zájmy článkem v Národních listech dne 9. září. 1904 »Otázka stavby českých ústavů universitních na pozemcích slupských« (Audiatur et altera pars).

Diskuse v novinách byla tímto článkem uzavřena. Stavební povolení pro stavbu fyzikálního ústavu uděleno, a se stavebními pracemi započato na jaře 1905.

Se stavbou sousedního dnešního matematického ústavu bylo započato až po dokončení fyzikálního ústavu r. 1907. Přitom nastala změna, místo mineralogie byla do této budovy pojata zoologie, která zde setrvala až do r. 1945. S touto změnou prof. Strouhal hluboce nesouhlasil, a přestal proto být stálým referentem universitním pro výstavbu přírodovědeckých ústavů.

Stavbu fyzikálního ústavu provedl v letech 1905—1907 Ing. F. Zvěřina. O stavbě říká prof. Strouhal: »Provedení stavby se všeobecně uznává nejen jakožto velmi účelné, nýbrž i velmi úhledné a pěkné.« Vidíme, že dvorní rada Strouhal se ze svého díla těšil a byl s ním velmi spokojen. Zdůrazňuje také vydatnou pomoc svého mladšího kolegy prof. Bohumila Kučery, se kterým měl »napřed porady velmi četné a důkladné«.

Činnost ústavu byla zahájena první experimentální přednáškou, která se konala dne 13. ledna 1908. Postavení fyzikálního ústavu bylo tehdy nemalou společenskou událostí české veřejnosti a zejména celé české university. Téhož roku si ústav prohlédl profesorský sbor fakulty filosofické a fakulty lékařské, následujícího roku profesori právnické fakulty v čele s rektorem Dr. Heyrovským. Také jeho excelence pan místodržitel hrabě Coudenhove poctil dne 9. VII. 1908 fyzikální ústav svou návštěvou. Je zajímavé zmínit se i o vynaložených nákladech (v tehdejších korunách).

Stavba	600.000 korun
Vnitřní zařízení	120.000 „
Vědecké zařízení	150.000 „
Celkem	870.000 korun (rak.)

Prof. Strouhal poznamenává, že stavba připadla do doby, kdy se stavělo poměrně laciněji; v letech 1914 by byly náklady nejméně o třetinu vyšší. Dnes by tato stavba včetně tehdejšího zařízení stála kol 20 miliónů Kčs.

S dnešního hlediska je třeba ocenit velkou iniciativu a dlouholetou vytrvalost, kterou prof. Strouhal věnoval postavení a vybavení fyzikálního ústavu. Ačkoliv dnešní požadavky na budovu fyzikálního ústavu jsou částečně jiné, je zajímavé zjištění, že budova universitního fyzikálního ústavu v Praze je dosud stále nejlepší budovou toho druhu v republice.

Závěrem děkuji prof. Dr. M. Valouchovi za ochotné zapůjčení spisku prof. Strouhala a odbornému asisentu prom. historiku Karlu Kučerovi v universitním archivu za obětavé vyhledávání příslušného spisového materiálu.

Literatura:

- Dr. Čeněk Strouhal, *Fyzikální ústav české university Karlo-Ferdinandské v Praze*. Nákladem vlastním. 11 stran. 1914.
Spisový materiál rektorátu Karlovy university, předaný universitnímu archivu. Fascikly D 8/1, D 8/2, D 8/3. (Počet stran celkem kolem 250.)